

УДК 027.8:025.5(438)

ФОНДИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК У ПОЛЬЩІ

Галина РУСИНСЬКА-ГЕРТИХ

*Вроцлавський університет, Інститут наукової інформації та бібліотекознавства,
пл. Університетська, 9/13, м. Вроцлав, 50-137, Польща, тел. (071) 343-78-11,
ел. пошта: halina.r.g@interia.pl*

Здійснено огляд фондів та інформаційних засобів (каталоги, бази даних, довідково-інформаційні видання, картотеки) польських шкільних бібліотек в контексті діяльності цих бібліотек. Розглянуто структуру та використання бібліотечних фондів та інформаційних засобів. Наголошено, що інформаційний апарат є основою правильного та успішного функціонування бібліотеки, особливо шкільної. Підкреслено, що інформаційне навчання учня, формування в нього знань та навичок щодо пошуку та оцінки інформації є провідним завданням бібліотеки та школи в цілому.

Ключові слова: шкільна бібліотека, фонди шкільної бібліотеки, інформаційні засоби, інформаційне навчання учнів у школі.

*“Фонди – це найважливіша складова бібліотеки,
вони свідчать про її характер, без них жодна
бібліотека не може існувати та діяти”¹.*

Завданням сучасної польської школи є творче навчання молоді, з особливою увагою на активне здобуття знань, співпрацю всіх педагогів в процесі міждисциплінарного навчання, на практичні уміння учнів, які мають сприймати світ цілісно, що допоможе їм краще підготуватися до життя в інформаційному суспільстві².

У зв'язку з цим сучасним шкільним бібліотекам випало виконувати ключову роль у навчальному процесі, а точніше, у формуванні і розвитку інформаційних навичок своїх користувачів³. Все частіше вони стають комп'ютеризованими багатофункціональними міждисциплінарними закладами⁴, сучасними навчальними центрами, методичними осередками шкіл із доступом до Інтернету та різноманітних баз даних, із копіювальним та мультимедійним обладнанням. Вони стають місцем реалізації освітніх проектів, розвитку здібностей і зацікавлень учнів, а також важливими культурними осередками з організації дозвілля. Тут відбуваються літературні вечори, вистави, театралізовані дійства, показ фільмів, різні конкурси, конференції, дискусії, авторські

¹ *Bibliotekarstwo* / red. Z. Żmigrodzkiego. – Wyd. 2. – Warszawa, 1998. – S. 47.

² Grodecka E., Sokółowska H. *Edukacja czytelnicza i medialna w szkole podstawowej i gimnazjum: poradnik dla nauczycieli realizujących ścieżki międzyprzedmiotowe*. – Warszawa, 2000.

³ Andrzejewska J. *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka*. – Warszawa, 1996. – T. 1: Organizacja biblioteki. – S. 205–220.

⁴ Batorowska H., Kamińska-Czubala B. *Szkolne centrum informacji*. – Kraków, 2002; Batorowska H. Centrum informacyjne miejscem propagowania i rozwoju kultury informacyjnej w szkole // *Biblioteka w Szkole*. – 2004. – Nr 5. – S. 6–10; Szyszkowska-Sienkiewicz B. Szkolne centrum informacji. Poradnik dla dyrektorów, samorządowców, bibliotekarzy // *Biblioteka – Centrum Informacji*. – 2008. – Nr 1. – S. 9–16; Batorowska H. Z biblioteki szkolnej do mediateki – nowe tendencje w bibliotekarstwie szkolnym // *Biblioteka szkolna – tendencje rozwoju. Teoria i praktyka* / red. L. Ippoldt, H. Kosętki, I. Pietrzakiewicz. – Kraków, 2009. – S. 34–39 та ін.

вечори, навчальні ігри, презентації освітніх проектів тощо. При бібліотеці діють різні гуртки та клуби (любителів книги, літературні, краєзнавчо-туристичні, екологічні тощо), а також редакції шкільних чи бібліотечних газет⁵. Тому шкільні бібліотеки стають важливими осередками культурного та інтелектуального життя не лише школи, а й всієї округи.

Шкільні бібліотеки підтримують реалізацію навчальних та виховних програм, культурну та інформаційну освіту учнів, а також сприяють навчанню вчителів. Окрім підготовки до уроків, шкільних та позашкільних заходів бібліотека готує молоду людину до самостійного пошуку, відбору та використання інформації, до участі в культурному (література, театр, кіно, музика, образотворче мистецтво) та науковому житті суспільства та до регулярної самоосвіти. Вчитель-бібліотекар* опікується бібліотекою та інформаційними засобами; проводить сам заняття (інформуючи про їх тематику інших вчителів, аби ті могли на своїх уроках поглибити викладені теми) або допомагає колегам проводити уроки з різних предметів у бібліотеці (готує відповідні книги, технічні засоби, надає методичну, а також фахову щодо бібліотечно-інформаційного навчання допомогу)⁶; проводить індивідуальний інструктаж щодо користування фондами та інформаційним апаратом бібліотеки; готує різні читацькі заходи, які відбуваються у шкільній бібліотеці або у закладах, що співпрацюють зі школою; піклується (разом зі всіма іншими вчителями) про розвиток читацької, інформаційної культури в широкому розумінні, про пошанування польської культурної спадщини.

Шкільна бібліотека допомагає педагогічному колективу не лише в освітньо-виховній праці, але і в підвищенні кваліфікації, самоосвіті. Вона організовує відповідну навчальну діяльність, формує різноманітні бази даних, проводить інструктаж щодо організації фондів, використання каталогів, електронних баз даних, нових технологій, у доступне навчальні та методичні матеріали, готує бібліографічні огляди, співпрацює з іншими, зокрема педагогічними, бібліотеками.

Окрім того, шкільна бібліотека надає освітньо-педагогічну допомогу батькам учнів. З цією метою вона влаштовує зустрічі та обговорення для батьків (де навчають, як допомагати дітям, які мають труднощі в навчанні, або особливо здібним учням), підбирає та у доступне літературу, у якій йдеться про роботу з дитиною чи про подолання проблем у вихованні дітей.

Тільки така бібліотека може повністю виконати свої завдання, служити читачам, пропагувати читацьку та інформаційну культуру і здійснювати культуротворчу місію. Правильне функціонування багато залежить від доброго управління інституцією та її фінансами, відповідних вимогам підготовки працівників і обладнання приміщення, чіткого окреслення засад і очікуваних результатів використання шкільної бібліотеки, але насамперед від вдалого добору фондів і належної організації інформаційної діяльності.

⁵ Rosnowska U. Koło przyjaciół biblioteki. Organizacja i program // *Poradnik Bibliotekarza*. – 1980. – Nr 9. – S. 189–195; Szański R. Klub Recenzentów jako forma popularyzowania czytelnictwa i promowania zbiorów biblioteki szkolnej // *Biblioteka w Szkole*. – 2002. – Nr 12. – S. 11–13; Kitlas B., Kackieło E. Mijają lata, pozostają wspomnienia – koło kronikarskie // *Ibidem*. – 2003. – Nr 11. – S. 13–14; Chabor A. Patron szkoły, edukacja regionalna, biblioteka // *Ibidem*. – 2005. – Nr 2. – S. 6–8; Babicka Ł. Popularyzacja czytelnictwa w pracy z kółkiem teatralnym // *Ibidem*. – Nr 11. – S. 8–10.

* Шкільні бібліотекарі мають статус педагогічного працівника, а з 1973 р. займають посаду вчитель-бібліотекар. Їх педагогічне навантаження складає 30 годин на тиждень.

⁶ Targosz A. Współpraca dydaktyczna bibliotekarza z nauczycielami przedmiotów // *Biblioteka w Szkole*. – 2001. – Nr 9. – S. 9; Szański R. Współpraca biblioteki szkolnej z nauczycielami: scenariusz szkolenia // *Ibidem*. – 2004. – Nr 9. – S. 10–11.

Бібліотечні фонди

Бібліотечні фонди або документи – це матеріалізовані вираження людської думки, призначені для розповсюдження, незалежно від фізичного носія і способу запису змісту, зокрема: графічні документи (писемні, картографічні, іконографічні, музичні), звукові, візуальні, аудіовізуальні та електронні. Бібліотечні фонди є національним надбанням і служать для збереження національної культурної спадщини. Їх накопичення та удоступнення, відповідно до положень Закону Республіки Польща “Про бібліотеки”⁷, є одним із основних завдань всіх бібліотек, в т. ч. і шкільних. Тут ретельність і предметність добору фондів має особливе значення, бо накопичені ресурси служать для реалізації навчальних та виховних програм і забезпечують читацькі потреби та потреби в самоосвіті учнів, вчителів та інших шкільних працівників, а також батьків учнів. Бібліотечні фонди є основою праці на уроках та поза ними, методичною базою для вчителів, допомогою для самостійної праці після шкільних занять, підставою для навчання учнів як споживачів інформації, джерелом появи і розвитку читацьких зацікавлень, банком знань про свій регіон та світ у цілому, матеріалом, що уможливило бібліотерапію і служить для педагогізації батьків учнів⁸.

Бібліотечні фонди можна поділити на: 1) неперіодичні видання, які є завершеною цілістю (книжки, брошури, багатотомні видання із передбаченим терміном закінчення публікації); 2) періодичні видання, що друкуються у вигляді томів, зошитів чи номерів без визначеного наперед терміну закінчення публікації (газети – виходять частіше, ніж раз на тиждень; часописи – виходять раз на тиждень або рідше; серійні видання – об’єднані назвою серії, порядковою нумерацією, графічним знаком, однотипним оформленням) та 3) спеціальні фонди – тут маємо на увазі традиційні категорії документів (картографічні, музичні, графічні, документи суспільного життя, патенти, проспекти) та аудіовізуальні матеріали⁹, якими користуються за допомогою відповідних технічних засобів, наприклад платівки, магнітофонна стрічка, звукові фільми, відеокасети, CD- та DVD-диски, записи у форматі mp3. Такі фонди є у більшості бібліотек; важливо, аби вони були й у школах, які стають медiateками.

У сучасній шкільній бібліотеці мають знаходитися такі фонди:

- довідкові видання (енциклопедії, різноманітні словники та довідники, атласи, порадики, статистичні щорічники, календарі, бібліографічні покажчики, друковані каталоги);
- підручники;
- основна та додаткова література для читання в школі (у т. ч. в аудіо- та аудіовізуальному виконанні);
- наукова та науково-популярна література;
- белетристика;
- література іноземними мовами;
- альбомні видання;
- видання джерел, нормативи, патентні описи;
- педагогічні, психологічні, дидактичні видання;

⁷ Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. // *Dziennik Ustaw.* – 1997. – Nr 85, poz. 599.

⁸ Andrzejewska J. *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka...* – S. 74.

⁹ Див. наприклад: Saniewska D. *Zbiory audiowizualne w bibliotece szkolnej // Vademecum nauczyciela bibliotekarza.* – Warszawa, 2003. – S. 80–94.

- література, що стосується законодавства у сфері освіти;
- документи, які походять із самої школи (статути, розклади, внутрішньошкільні розпорядження, авторські навчальні програми, плани роботи школи, конспекти уроків, сценарії шкільних заходів);
- інформатори, які видають методичні центри;
- фахова література для бібліотекарів та інших шкільних працівників;
- часописи для учнів та вчителів (фахові, методичні, науково-популярні, молодіжні, педагогічно-психологічні), у т. ч. електронні часописи (після виконання ліцензійних умов);
- література про виховання – для батьків учнів;
- документи суспільного життя (хроніки, шкільні газети, нагороди, дипломи, фотографії, результати здійснених у школі освітніх проектів, програми урочистих заходів тощо);
- краєзнавчі видання;
- навчальні ігри;
- аудіовізуальні матеріали (ілюстрації, графіка, фотографії, репродукції картин, технічні рисунки, карти, плани, мікрофільми, комп'ютерні дискети, платівки, аудіо-та відеокасети, оцифровані документи тощо).

Саме комплектування фондів вимагає від шкільного бібліотекаря високої кваліфікації: слід добре знати методику комплектування, належно упорядковувати, опрацьовувати, оновлювати фонди, розмішувати їх у належному порядку, слідкувати за інформацією про необхідні видання, орієнтуватися на видавничому ринку, а також добре знати читацькі потреби користувачів бібліотеки, навчальні плани та освітні пріоритети школи, фонди інших місцевих бібліотек. Комплектування має бути продуманим, плановим і систематичним¹⁰. Суму коштів, призначених на потреби бібліотеки, слід знати вже на початку шкільного року. Лише тоді бібліотекар може належним чином підготувати план поповнення фондів і якнайкраще задовольнити потреби своїх читачів, а також, що важливо, може найефективніше використати кошти, яких і так у більшості випадків не вистачає.

Маючи намір закупити літературу для бібліотеки, слід враховувати її тематичну спрямованість, навчально-виховну та художньо-естетичну вартість, поліграфічне виконання, віково-психологічну відповідність¹¹, а особливо характер бібліотеки, повноту вже наявних фондів, поточну та плановану їх структуру, кількість та вік користувачів бібліотеки, їх читацькі та освітні потреби. Сучасна шкільна бібліотека, окрім традиційних документів, які до цього часу переважали, повинна старатися формувати й спеціальні фонди, які, як знаємо, можуть бути писемними, графічними, візуальними, звуковими та цифровими. Особливо необхідним є збільшення колекції аудіовізуальних та електронних документів¹², бо вони є дуже ефективними носіями інформації.

¹⁰ Andrzejewska J. *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka...* – S. 83.

¹¹ Ibidem. – S. 79–83.

¹² Strykowski W. *Audiowizualne materiały dydaktyczne*. – Warszawa, 1984; Zbierski T. *Zbiory oglądowo-słuchowe w bibliotece szkolnej*. – Warszawa, 1984; Roszkowska M. *Nowe koncepcje edukacyjne a współczesne nośniki informacji w bibliotece szkolnej // Poradnik Bibliotekarza*. – 1991. – Nr 10. – S. 1–3; Łozowska A. *CD-ROM: nowe możliwości korzystania z informacji // Bibliotekarz*. – 1992. – Nr 4. – S. 7–9; Frycie S., Koblewska J. *Edukacja audiowizualna młodzieży szkolnej w Polsce i na świecie*. – Kielce, 1993; Grygowski D. *Dokumenty nieksiążkowe w bibliotece*. – Warszawa, 2001; Szkopek M. *CD-ROM w szkole // Biblioteka w Szkole*. – 2003. – Nr 4. – S. 6–7 та ін.

Вони уможливають швидке та успішне засвоєння інформації легким та приємним способом, дають можливість різностороннього, багатоаспектного пошуку, пробуджують пізнавальну мотивацію, а отримане таким чином знання має універсальніший характер. Сьогодні, як свідчить відомий польський бібліолог Марцін Джебєцький, “активні користувачі бібліотек (реальних, а не віртуальних) задовольняють свої читачькі потреби у дещо інакшій, ніж раніше, ситуації [...] яку визначу як стан певного “переміщення”. Окрім власне книги (друкованої) люди можуть використовувати електронні видання та мережу Інтернет, по якій можуть досить вільно мандрувати (важко у цьому випадку використовувати термін “читання”). Отже, читання підтримують оці “мандри” по джерелах, різних документах, базах даних. Про стан “переміщення” свідчить і той факт, що змінюється лише передавач (фото, фільм чи т. зв. гіпертекст), але суть повідомлень чи їх зміст надходять і далі до одержувачів”¹³. Такі різномірні передавачі все частіше шукає молодий користувач – член інформаційного суспільства, і шкільна бібліотека має бути готовою їх запропонувати.

Ця широка гама бібліотечних матеріалів не була би повною без навчально-допоміжних, котрі в сучасній дидактиці є неодмінними. Бібліотека, окрім уже згаданих фондів, повинна мати різномірні засоби, що полегшують навчання. Це допоміжний матеріал для проведення уроків, не тільки з певних предметів, але й у бібліотеці, а також позаурочних занять. Завдяки ним можна наочно подати нову інформацію, пригадати вже вивчений матеріал, розвинути та закріпити здобуті знання. Такими допоміжними засобами можуть бути: різні таблиці, мультимедійні презентації, портрети, плакати, фотографії, історичні календарі, моделі, карти, глобуси, пазли, кросворди, цитати, різноманітні ігри тощо. Звичайно, бібліотека мусить мати і відповідне обладнання, передовсім комп’ютер із засобами для перегляду мультимедійних презентацій, телевізор, відеокамеру тощо.

Професійно підібрані та привабливі для читача фонди бібліотеки – це ще не все. Їх використання дуже залежить від того, яким чином у бібліотеці будуть реалізовані інформаційні, освітні та культурні потреби користувачів, чи бібліотека зможе повністю сконцентруватися на споживачах її послуг, чи буде грати активну, експансивну роль у поширенні інформації, чи зможе успішно пропагувати свої фонди та послуги і, врешті, чи забезпечить читачів відомостями про джерела інформації і навчить ними користуватися. Цього можна досягти через промоцію бібліотеки, високу якість надаваних послуг, але передовсім завдяки добре організованим інформаційним засобам, за допомогою яких читач отримає добре підбрану, перевірену і відповідну своїм потребам інформацію, а також буде готовим користуватися інформаційними засобами інших бібліотек такого ж типу¹⁴.

Інформаційні засоби

Інформаційні засоби бібліотеки – це спеціально підібраний допоміжний апарат, збірка документів, пристосувань, написів та інформаційно-пошукова система, яка допомагає читачам швидко знайти потрібну інформацію чи документ¹⁵. Їх складають традиційні каталоги, електронні бази даних, інформаційні видання, бібліографічні

¹³ Drzewiecki M. *Biblioteka i informacja w środowisku współczesnej szkoły*. – Warszawa, 2001. – S. 21.

¹⁴ Andrzejewska J. *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka...* – S. 205.

¹⁵ Wasilewski J. *Edukacja czytelnicza i medialna. Niezbędny słownik niektórych pojęć // Biblioteka w Szkole*. – 2000. – Nr 3. – S. 34.

показчики, текстові та бібліографічні картотеки, а також сукупність вивісок, планшетів та інформаційних написів¹⁶. Завдяки цим засобам читач без особливих проблем отримує в бібліотеці інформацію про її фонди і спосіб їх використання, причому, що важливо, може її отримати самостійно.

Переважна частина читачів, які достатньо орієнтуються в бібліотеці, спочатку йдуть до каталогів. Каталоги – це збірки упорядкованих за відповідними правилами описів документів, які зберігаються у певній бібліотеці. Вони відповідають на питання: чи є публікації творів окремих авторів, які їх назви, скільки примірників цих видань, з якої галузі науки певне видання і де саме воно зберігається. Шкільна бібліотека зазвичай має два традиційні карткові каталоги: алфавітний і предметний.

Алфавітний каталог – у ньому описи розміщені за алфавітом відповідно до прізвища автора чи назви видання. Описи тут спираються на титульні сторінки видань і вміщують ім'я та прізвище автора, назву, рік і місце видання, назву видавництва тощо.

Предметний каталог – у ньому передовсім відображено зміст описаного документу; він показує, які видання має бібліотека з певної теми. Описи тут розміщені за галузями знання та темами. Ним можуть користуватися як читачі, що шукають літературу з певної теми, так і ті, хто вже має бібліографічні підбірки, а також бібліотекарі, які готують такі підбірки. У бібліотеках середніх (“podstawowych”) шкіл є два види предметного каталогу – для художньої літератури (тут поділ за літерами: “Bw” – це казки, віршики, оповідання для наймолодших; “B” – байки, легенди, перекази; “Prz” – повісті та оповідання на природознавчу тематику; “P” – такі ж твори про подорожі та пригоди; “F” – фантастика; “H” – історичні твори; “Hw” чи “W” – твори про Другу світову війну; “Ob” – твори про народні звичаї; “Pd” – поезія, драматичні твори) і систематичний за Універсальною десятковою класифікацією (УДК) для науково-популярної літератури, книг для вчителів та деяких аудіовізуальних документів, якщо вони не ґрунтуються на художніх творах. У бібліотеках шкіл, які йдуть за середніми (“ponadpodstawowych”), описи фондів здійснені за системою УДК.

Систематичний каталог за УДК – уміщує описи документів за визначеною наперед схемою (класифікацією) із багаторівневим поділом знання (наук) на відділи та підвідділи. Є 10 головних відділів, кожен з яких ділиться на підвідділи.

Дуже корисним у шкільних бібліотеках, хоча, звичайно, не обов'язковим, є **каталог назв**, варіант алфавітного каталогу, де назви документів розміщені за алфавітом. Він особливо допомагає читачам, які не пам'ятають прізвища автора.

Окрім цих головних чи загальних каталогів у бібліотеці можна знайти і **часткові каталоги** для аудіовізуальних (спеціальних) фондів, підручного фонду, книг для вчителів, часописів, видавничих серій тощо.

Однак схоже, що найбажанішою є тепер автоматизована бібліотечна система, яку складає електронна база даних у програмі *MOL 2000+* або в найновішій версії – *MOL Optivum*¹⁷, розроблена спеціально для шкільних бібліотек. За її допомогою читач може шукати інформацію в каталогах та тематичних картотеках; перевірити, чи певний документ є зараз у бібліотеці, а якщо ні, то коли його повернуть; перевірити список

¹⁶ Andrzejewska J. *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka...* – S. 205.

¹⁷ Розробником цієї програми є ТЗОВ “MOL” (м. Гдиня), див.: <http://www.mol.com.pl>; видавцем – ТЗОВ “Vulcan” (м. Вроцлав), див.: <http://www.vulcan.edu.pl>.

власних замовлень (після введення паролю); користуватися бібліографічними підбірками, які готує бібліотека. Ця програма надає користувачеві великі пошукові можливості, бо шукає інформацію за п'ятьма показниками, які називають каталогами за аналогією з традиційними каталогами:

- показчик заголовків (прізвище автора чи назва видання) – відповідник алфавітного каталогу;
- показчик назв – відповідник каталогу назв;
- показчик назв видавничих серій – відповідник каталогу серій;
- показчик індексів УДК – відповідник систематичного каталогу;
- показчик тематичних гасел – відповідник тематичного каталогу, в якому описами є тематичні гасла в алфавітному порядку, визначені за змістом документу.

Програма робить можливим пошук певного документу на підставі:

- певного фрагменту бібліографічного опису (дає можливість визначити три різні критерії пошуку);
- заголовку (алфавітний каталог);
- назви (каталог назв);
- ключових слів (предметний каталог);
- індексу УДК (систематичний каталог за УДК);
- серії (каталог видавничих серій);
- типів документу;
- року видання.

Ця інформаційна система охоплює не лише книги, а й часописи та всі інші документи, у т. ч. й електронні. Такий каталог гарантує функціонування бібліотеки як сучасного інформаційного закладу і значно полегшує працю її персоналові. Перевагами цієї програми є те, що в ній можна вести інвентарні книги, у будь-який час підраховувати вартість фондів за певний період, опрацьовувати документи, друкувати картки до традиційних каталогів (якщо їх ще продовжують наповнювати), реєструвати читачів, вести статистику читачів, контролювати терміни повернення позичених документів, проводити інвентаризацію фондів і друкувати готові протоколи та додатки до них. Позичання книг та інвентаризацію можна значно спростити, використовуючи наклейки із штрих-кодами та зчитувач для них. За допомогою програмного модуля бібліотека може пропонувати свої послуги в Інтернеті. Це дає користувачам можливість доступу до каталогу поза межами бібліотеки. “MOL” співпрацює з іншими освітніми програмами фірми “Vulcan”, що дозволяє запозичувати деякі дані (наприклад, списки учнів з поділом на класи). Творення бази даних може відбуватися через безпосереднє опрацювання наявних документів або через запозичення вже готових бібліографічних описів.

Деякі шкільні бібліотеки користуються іншими комп'ютерними програмами (MAK, SOWA), а також продукцією інших, менше відомих фірм, чия програма забезпечення просто дешевше. Слід зауважити, що така ощадливість не завжди є виправданою. Варто би було у всіх шкільних бібліотеках використовувати однакове програмне забезпечення – тоді комунікація між ними буде набагато легшою.

Наступною, дуже важливою частиною комплексу, що дозволяє здійснювати бібліотечний та бібліографічний пошук, є **інформаційні видання**. Вони виконують функцію путівників як по науковій літературі в цілому, так і по конкретній факто-

графічній чи термінологічній інформації. До них належать три головні категорії видань:

- лексичні видання (енциклопедії, словники), де є передовсім фактографічна чи термінологічна інформація;
- бібліографічні видання (бібліографічні покажчики, каталоги), які скеровують до власне публікацій;
- інформатори (не словники чи енциклопедії), які надають інформацію фактографічну чи про інформацію (статистичні, географічні, біографічні інформатори, про інституції, товариства тощо).

Різномірність інформаційних видань породжує необхідність їх систематизації з багатьох точок зору¹⁸. Такий поділ можна зробити з огляду на галузь знань, тип інформації чи характер даних. Можна говорити про *безпосередні інформатори* – енциклопедії та словники, які пропонують фактографічну інформацію, пояснюють значення слів та понять, подають їх іншомовні відповідники, уміщують статистичні, географічні, біографічні дані, подаючи відразу готову інформацію; та про *опосередковані інформатори* – бібліографічні покажчики, друковані видавничі, книгарські та бібліотечні каталоги тощо, які скеровують до джерел інформації, тобто надають її опосередковано. Іншим істотним критерієм поділу є обсяг знання. Тому вирізняємо *загальні* (універсальні) та *спеціальні* (з певної галузі) інформатори.

Найпопулярнішими виданнями наукової інформації, без яких бібліотека не може обійтися, є енциклопедії та словники.

Енциклопедії – це наукові чи науково-популярні видання, які обіймають інформацію з однієї, кількох чи всіх галузей знання, оформлену у вигляді статей, часом з ілюстраціями, таблицями, картами. Статті подані за алфавітом чи тематично; самі видання можуть бути друковані чи електронні. Енциклопедії відрізняються від словників двома основними рисами: вони містять більш повну інформацію (особливо історичну), ніж просте визначення, а також пропонують багато гасел – власних назв. Наукові енциклопедії ще мають подавати інформацію про стан вивчення певного питання, відповідну літературу, у них вживаються спеціальна термінологія, науковий апарат; статті до них пишуть відомі вчені. З огляду на зміст вирізняємо загальні (універсальні) енциклопедії, де є інформація з усіх галузей знання, наприклад “Encyklopedia Popularna PWN” (їх ще можна поділити на великі, середні та малі) та спеціальні енциклопедії, де є відомості з однієї, наприклад “Encyklopedia muzyki PWN”, “Encyklopedia wiedzy o książce” чи кількох (“Encyklopedia. Przyroda i technika”) галузей знання. Спеціальні енциклопедії можуть стосуватися певного історичного періоду (“Encyklopedia II wojny światowej”) чи території (“Encyklopedia Wrocławia”).

Словники – це збірки слів або понять, укладених в алфавітному порядку з визначенням і поясненням їх значень тією самою або іншою мовою. Вирізняємо мовні (які містять і пояснюють слова, що існують у певній мові) і предметні (інформують про терміни з певної чи всіх галузей знання) словники. Мовні словники ще поділяються на загальні (універсальні), наприклад “Słownik języka polskiego”, спеціальні (“Słownik etymologiczny języka polskiego”, “Słownik wyrazów obcych”, “Słownik ortograficzny”) і перекладні, дво- чи багатомовні, наприклад “Podręczny słownik polsko-angielski”, “Słownik terminów fizycznych polsko-angielsko-francusko-niemiecko-rosyjski”.

¹⁸ Див.: Sitarska A., Zasadowa H. *Specjalistyczne wydawnictwa informacyjne (problematyka i przegląd)*. – Warszawa, 1972.

Важливими виданнями опосередкованої інформації є *бібліографічні покажчики* – документи, укладені за відповідним принципом (алфавітні, хронологічні, за тематичними розділами), які подають інформацію (бібліографічні описи та анотації змісту) про інші документи. Таким покажчиком користується той, хто хоче дізнатися про літературу з певної теми. Бібліографічні покажчики мають свій поділ за певними критеріями¹⁹. Вони бувають загальними (мають певну широку тему, а територіальні рамки не обмежені взагалі, або обмежені принаймні кордонами однієї держави – загальні чи національні бібліографії) та спеціальними (широка чи вузька тема з обмеженим автором чи видавництвом обсягом видання – краєзнавчі, особові покажчики). З огляду на хронологічний критерій виділяємо ретроспективні (включають публікації з певного періоду, який вже закінчився), поточні (продовжувані, додаються публікації через певні проміжки часу), проспективні (інформація про видання, які незабаром мають вийти у світ). З огляду на запис позицій вирізняємо реєстраційні (лише бібліографічні описи) і анотовані (описи з анотаціями змісту видання) покажчики. Зважаючи на метод добору матеріалів бібліографічні покажчики можна поділити на повні і вибіркові, за методом формування опису – на первинні (опис зроблено на основі перегляду самого видання) та похідні (описи взяті з інших бібліографій). За призначенням покажчики поділяються на наукові, просвітницькі, торгівельні, бібліофільські, аналітичні. Вони можуть бути у формі книжки, брошури, часопису або несамостійного видання, тобто бути частиною іншого видання – часопису (вкладка, рубрика) чи книги (список використаної літератури, бібліографія у додатку тощо); можуть бути і в електронній формі. Основою всіх покажчиків є бібліографічні описи документів, а для анотованих – ще й анотації змісту документів. Ефективному використанню бібліографічних видань сприяють додані до них різноманітні покажчики.

Під час пошуку інформації необхідно скористатися принаймні кількома найважливішими покажчиками. Найвідомішим із них у Польщі є *“Польська національна бібліографія”* (Polska Bibliografia Narodowa); його готує, документуючи весь писемний доробок польського народу, Національна бібліотека у Варшаві. Цей покажчик складається з кількох частин:

1) *“Бібліографічного путівника”* (Przewodnik Bibliograficzny) – офіційного покажчика видань, що вийшли у Польщі. У ньому реєструються передовсім неперіодичні видання, але є й документи суспільного життя, музичні, картографічні та образотворчі видання. *“Бібліографічний путівник”* видається щотижня з 1946 р.; його упорядковують головню на основі опису сигнальних та обов’язкових примірників. Завданням цього видання є інформувати про всі публікації, які з’являються в Польщі або за її межами, якщо вони вийшли у світ в результаті співпраці польських та іноземних інституцій. З січня 1986 р. *“Бібліографічний путівник”* готується за допомогою автоматизованої системи;

2) списку *“Іноземна полоніка”* (Polonika Zagraniczne), що друкується з 1960 р. і містить інформацію про видання, опубліковані за кородоном, але польською мовою, або написані чи підготовані до друку поляками, або тематично пов’язані з Польшею;

3) *“Бібліографії продовжуваних видань, які є новими або такими, що припинили виходити чи змінили назву”* (Bibliografia Wydawnictw Ciągłych Nowych, Zawieszonych i Zmieniających Tytuł);

¹⁹ Див.: *Bibliografia: metodyka i organizacja* / red. Z. Żmigrodzkiego. – Warszawa, 2000.

- 4) “Бібліографії продовжуваних видань” (Bibliografia Wydawnictw Ciągłych);
 - 5) “Бібліографія змісту часописів” (Bibliografia Zawartości Czasopism) – щомісячник, у якому подається зміст вибраних часописів, головно наукового, науково-популярного, суспільно-культурного характеру, які виходять із різною частотою (від тижневиків до річників), а також зміст окремих газет (таких як “Rzeczpospolita”, “Gazeta Wyborcza”) без регіональних додатків. З 1996 р. цей покажчик є доступним також на електронних носіях;
 - 6) “Бібліографія електронних документів” (Bibliografia Dokumentów Elektronicznych);
 - 7) “Бібліографія картографічних документів” (Bibliografia Dokumentów Kartograficznych);
 - 8) “Бібліографія звукових документів” (Bibliografia Dokumentów Dźwiękowych).
- “Польська національна бібліографія” доступна в електронній формі на інтернет-сторінці: <http://mak.bn.org.pl/w10.html>.

У пошуках давнішої літератури дуже корисною є “Польська бібліографія”, яку упорядковували Кароль Естрайхер, його син Станіслав та внук Кароль. Це проект світового рівня. У цій бібліографії уміщено майже повний список всієї польської або дотичної до Польщі літератури, від початку книгодрукування до 1900 р. Окрім книжкових видань там також описані назви часописів, ноти з текстами, карти, театральні афіші, видавничі та книгарські каталоги, брошури та листівки, фрагменти більших праць, які мають особливе значення для польської культури. “Польська бібліографія” складається з чотирьох частин і має величезну документальну цінність. Тепер у Ягеллонському університеті готують електронну бібліографію К. Естрайхера; вона доступна за адресою: <http://estreicher.filg.uj.edu.pl>.

Важко також обійтися без “Польської літературної бібліографії” (Polska Bibliografia Literacka), де описані видання художніх творів та літературознавчі праці, які вийшли в світ у Польщі (без огляду на мову) або за кордоном польською мовою чи чужими мовами, якщо їх авторами були поляки або вони стосувалися польських письменників. Описи публікацій подаються за наступними напрямками: теорія та історія літератури, літературна, театральна та кінематографічна критика, сучасна література та літературне життя, літературні та навкололітературні тексти, театральні спектаклі, радіопередачі, річні списки польських фільмів. Покажчик складається із чотирьох частин: 1) теорія літератури; 2) польська література; 3) іноземні літератури; 4) театр, кіно, радіо, телебачення, і охоплює період 1944/45–1988 рр. у друкованій формі, 1989 р. – на CD, 1990–1995 рр. – в Інтернеті на сторінці: <http://pbl.ibl.poznan.pl>. Це, звісно, приклади лише найкращих бібліографічних покажчиків, які мають бути відомими кожному читачеві у Польщі.

Окрім книжкового абонементу слід виокремити ще одну частину бібліотечних фондів: **підручний фонд** – спеціально вибрану і відокремлену частину документів, пристосовану до типу бібліотеки і потреб користувачів. Він складається головно з інформаційних видань, які видаються відразу, найчастіше в читальному залі. Ця збірка книг може мати універсальний чи спеціалізований характер, нею користуються і читачі, і самі бібліотекарі. До підручного фонду зазвичай належать різні енциклопедії, словники, довідники, компендіуми, підручники, найважливіші публікації з різних галузей знання, антології, бібліографічні покажчики, часописи, атласи, карти, кален-

дарі та ін. У підручному фонді слід би зберігати по одному примірнику літератури для читання в школі (для тих, кому не вдалося взяти ці книги додому) і комплект шкільних підручників. Цей фонд слід постійно оновлювати, поповнювати і розмістити так, аби читачам було зручно ним користуватися. Його структура залежить передовсім від обсягу. Як правило, він розміщений за УДК, можна також сформувати окремі розділи: словники та енциклопедії, науково-популярна література за предметами (хімія, фізика, географія, історія тощо).

До допоміжного апарату бібліотеки належать також **текстові та бібліографічні картотеки**, у яких фіксується актуальна інформація з різного типу документів, не лише книг. Картотеки чудово доповнюють бібліотечні фонди і можуть служити доброю науково-інформаційною допомогою вчителям та самим бібліотекарям. На підбір матеріалів до картотек впливають навчальні програми, проекти, які здійснює школа, побажання читачів.

У текстових картотеках накопичуються різні вирізки (текст та ілюстрації), відбитки, копії, видруки. Це, як правило, вирізки з газет та журналів, яких немає в бібліотеці, та вилучені тексти з уже списаних книг. Вирізки мають бібліографічний опис (назва журналу, число, сторінки, якщо цієї інформації немає на самій вирізці) і зберігаються у конвертах відповідного формату, папках або швидкозшивачах, які мають тематичні заголовки і розміщені за ними в алфавітному порядку. Тематика картотек не обмежується, хоча, звичайно, вона узгоджується із навчально-виховним процесом, інформаційними потребами та зацікавленнями учнів та вчителів.

Бібліографічні картотеки доповнюють предметний каталог, інформують про журнальні статті, публікації у збірниках, розділи книг, неписемні документи, уможливаючи таким чином повніше використання фондів, передовсім періодики. На відміну від текстових картотек у бібліографічних нагромаджуються не тексти, а бібліографічні описи статей, книг чи їх частин. Описи виконуються на стандартних картках згідно встановлених норм і розміщуються за певними темами. До групи бібліографічних картотек належать тематична, особова, регіональна (краєзнавча), документальна картотеки, а також рецензій, дипломних робіт і репертуарних матеріалів.

Матеріали до картотек опрацьовує бібліотекар. Під його керівництвом та контролем це можуть робити й підготовані члени бібліотечного активу. Картотеками дуже активно користуються у комп'ютеризованих шкільних бібліотеках. Система, шукаючи в базах даних, видає також інформацію про бібліотечні фонди, яка походить із картотек.

Вільні переміщення та пошук у бібліотеці забезпечують вивіски та інформаційні планшети. Вони мають скеровувати до підручного фонду, каталогів, картотек, відокремлених частин бібліотечного фонду, а також роз'яснювати, як можна ними скористатися. Дуже часто біля алфавітного каталогу є планшет із алфавітом, а біля предметного каталогу – схеми класифікацій за УДК та тематичної для художньої літератури. Можна також вивісити інформацію про те, як користуватися інформаційними виданнями, про переваги користування каталогами, зразки каталожної картки та бібліографічного опису, план та розпорядок роботи бібліотеки, інтернет-адреси різних бібліотек та сайтів, пов'язаних з освітою тощо.

Бібліотечна інформація та пропозиції не були б повними без документів в електронній формі (на електронних носіях та в Мережі). Тут йдеться про інформаційні видання (енциклопедії, словники, компендіуми, атласи, путівники), наукову та науково-

популярну літературу, белетристику, електронну періодику (самостійні видання чи електронні версії друкованих), бібліографічні покажчики, а також бази даних – упорядковані підбірки інформації з певної галузі. “Ці чудові інформаційно-пошукові засоби дозволяють скористатися засобами метайнформації багатьох бібліотек, баз даних та інформаційних служб. Особливо сучасне технічне забезпечення дає можливість користувачеві замовляти документи в електронній формі”²⁰. Все частіше він використовує загальнобібліотечні системи та комп’ютерну мережу з різною метою. Читач може без проблем переглядати онлайн бібліотечні каталоги, бібліографічні бази даних, читати електронні часописи (інформація про польські електронні часописи є за адресою: <http://bilon.miks.uj.edu.pl/czasop/pol.html>, а також: <http://www.wsp.krakow.pl/biblio> – список світових та польських сервісів, що пропонують доступ до електронних часописів із педагогіки, психології та суміжних дисциплін)²¹ і багато інших джерел в Мережі. Він знайде в Інтернеті чимало довідкових видань. Ось деякі з них: “Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna” (<http://wiem.onet.pl>), де є близько 100 тис. статей разом із фотографіями, малюнками, фільмами, картами, звуковими файлами, освітньою анімацією, а також лінками на інші джерела; “Encyklopedia Wydawnictwa Naukowego PWN” (<http://encyklopedia.wp.pl>) – 80 тис. статей; “Encyklopedia Interpautica” (<http://encyklopedia.interia.pl>) – 110 тис. статей, підготована у співпраці з видавництвом “Pinnex”; науково-популярна енциклопедія, де є інформація з 45 галузей знання (<http://nsw.hoga.pl>); сервіс, який пропонує електронні версії словників та енциклопедій (<http://leksykony.pl>); електронна версія “Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych” Владислава Опалінського (<http://www.slownik-online.pl>) – понад 22 тис. статей і 5 тис. звукових записів із вимовою найважливіших слів, а також багато інших дуже цінних видань. Важливо, аби ними могли користуватися й читачі шкільних бібліотек. Умовою цього є забезпечення бібліотек відповідним обладнанням та доступом до Інтернету.

Сучасна шкільна бібліотека повинна ініціювати та підтримувати пошук інформації у традиційних та електронних джерелах, брати участь в її оцінці, у наповненні т. зв. віртуальної бібліотеки та переліку інтернет-сторінок, які могли б доповнити її фонди. Вона також має створити власний сайт, на якому буде інформація про бібліотеку, її фонди, інформаційні засоби, культурну діяльність, різноманітні корисні лінки. Інформаційна система шкільної бібліотеки повинна забезпечити задоволення більшості потреб учнів та їх батьків, учителів, а також самих бібліотекарів.

Учні за допомогою інформаційних засобів повинні без труднощів знаходити матеріали (відповідні їхньому віку та інтелектуальному рівню) для підготовки до уроків та оперативно отримувати відповіді на свої питання. Вони, завдяки постійно оновлюваному книжковому фонду, каталогам, мультимедійним виданням, повинні мати можливість здобувати знання та розвивати свої інтереси, а завдяки вмінням, набутим на заняттях із читацької та медійної освіти, – вправно користуватися всіма інформаційними засобами та ефективно, творчо використовувати джерела інформації та культурні надбання.

Вчителям бібліотека має забезпечити методичну допомогу (з відповідною літературою), необхідну для реалізації освітньо-виховних завдань школи, пакет докумен-

²⁰ Kurowska-Trudzik L. Elektroniczne źródła informacji i biblioteki // *Poradnik Bibliotekarza*. – 2006. – № 5. – S. 8.

²¹ Ibidem. – S. 9.

тів із законодавством та регламентними нормами у сфері освіти, шкільний статут та програму виховання, внутрішньошкільні навчальні програми і систему оцінювання, фахові часописи, комплект підручників, поточну бібліографію, повідомлення про видавничі новинки.

Бібліотекарі отримують спеціалізовану літературу (із бібліотекознавства та наукової інформації), фахову періодику, підручники та методичні посібники, картотеки – все, що охоплює питання теорії та практики бібліотечної справи, фахової підготовки, організації закладу, методики праці з читачами, читацької та медійної освіти учнів. Вони також мають у своєму розпорядженні низку документів в електронній формі, наприклад: нормативні акти, що стосуються освітньої галузі (на сторінці: <http://www.men.gov.pl>), бібліографічні бази даних “Polska Bibliografia Bibliologiczna” (статті та книги з книгознавства у широкому розумінні), “Bibliografia Analityczna Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej” (вибірковий огляд іноземної літератури: <http://www.bn.org.pl/katalogi-i-bibliografie/bibliografie-specjalne>); а також доступ до великої кількості цифрових бібліотек (міжнародних, національних та регіональних), зокрема до Європейської бібліотеки (<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html>), що надає доступ до 45 національних бібліотек країн Європи, Національної цифрової бібліотеки “Полона” (<http://polona.pl>), Польської інтернетної бібліотеки (<http://www.pbi.edu.pl/index.html>), регіональних бібліотек, наприклад Верхньосілезької (<http://www.dbc.wroc.pl>) чи Малопольської (<http://mbc.malopolska.pl>) цифрових бібліотек, а також багатьох інших²².

Добре організовані інформаційні засоби – це задоволений користувач, якому бібліотека допомогла отримати знання, інформацію, підвищити кваліфікацію та інтелектуальний рівень. Однак упорядкований і добре організований допоміжний апарат – це лише половина успіху шкільної бібліотеки. Важливо, аби його використання не було випадковим вчинком, який щоразу вимагає залучення працівника бібліотеки. Лише вміле, самостійне та регулярне використання інформаційних засобів читачами бібліотеки може стати справжнім приводом для задоволення бібліотекарів своєю роботою. Тому роль шкільної системи полягає у безперервному навчанні своїх вихованців правильному пошуку інформації. Читацьке, інформаційне та медійне навчання має бути організоване так, аби читач без жодних проблем міг дістатися до потрібного йому джерела інформації, вибрати найважливіші дані, здійснити бібліографічний пошук тощо. Бібліотекарі повинні цей інформаційний апарат організувати якнайкраще і, турбуючись про правильну підготовку учня користуватися бібліотекою, мати на увазі, що лише тоді, “коли інформаційні засоби, техніки і методи пошуку та перетворення інформації стануть невід’ємною частиною щоденного навчального процесу, тоді праця бібліотекаря в школі набуде свого справжнього значення”²³.

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

²² Див. підбірку польських цифрових бібліотек (<http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-librs>).

²³ Drzewiecki M. *Biblioteka i informacja...* – S. 23.

STOCKS AND INFORMATION SERVICES OF SCHOOL LIBRARIES IN POLAND

Halina RUSIŃSKA-GIERTYCH

*Wrocław University, Institute of Scientific Information and Library Studies,
9/13, Uniwersytecki Sq., Wrocław, 50-137, Poland, tel. (071) 343-78-11,
e-mail: halina.r.g@interia.pl*

This article reviews the stocks and information services (catalogues, databases, reference and informational publications, card catalogues) of the Polish school libraries in the context of activity of these libraries. It analyzes the structure and the use of library stocks and information services. It is stressed that the information system is the basis of a correct and successful functioning of the library, especially a school library. This article emphasizes that informational education of pupils and development of their skills and expertise in information search and assessment is the main task of libraries in particular and schools in general.

Keywords: school library, stocks of a school library, information services, informational education of pupils.

ФОНДЫ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ СРЕДСТВА ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК В ПОЛЬШЕ

Галина РУСИНСКА-ГЕРТЫХ

*Вроцлавский университет, Институт научной информации и библиотекосведения,
пл. Университетская, 9/13, г. Вроцлав, 50-137, Польша, тел. (071) 343-78-11,
эл. почта: halina.r.g@interia.pl*

Проведен обзор фондов и информационных средств (каталоги, базы данных, справочно-информационные издания, картотеки) польских школьных библиотек в контексте деятельности этих библиотек. Рассмотрены структура и использование библиотечных фондов и информационных средств. Указано, что информационный аппарат является основой правильного и успешного функционирования библиотеки, особенно школьной. Подчеркивается, что информационное обучение ученика, формирование у него знаний и навыков относительно поиска и оценки информации – это главное задание библиотеки и школы в целом.

Ключевые слова: школьная библиотека, фонды школьной библиотеки, информационные средства, информационное обучение учеников в школе.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2012

Прийнята до друку 12.07.2012